

KOCKÁZAT- ÉS KONFLIKTUS ELMÉLET A RENDVÉDELEM TERÜLETÉN

A konfliktuselméletet az erős kölcsönhatásban álló kockázati rendszerek leírására és problémáinak megértésére szánjuk. Bizonyos mértékig tehát szükséges a kockázatelmélet és a konfliktuselmélet kapcsolatának megvilágítása. A konfliktuselmélet és a kockázatelmélet kapcsolatának feltárása érdekében a két elmélet fogalmait – legalábbis részben – meg kell feleltetni egymásnak. Intuitíve annyi minden további nélkül világos, hogy a kockázatelméletben alapvető nemkívánatos esemény (érjen az bár valamely műszaki rendszert, egy embert, vagy közösséget vagy bármit) a konfliktusok kontextusában is megjelenik. A konfliktus: valaki (vagy valami) számára mindig – nem kívánatos jelenség.

A konfliktusok elméletének az első és legfontosabb alapfogalma a szituáció, amely egyaránt interpretálható (a konfliktuselméletben) konfliktushelyzetként és (a kockázatelméletben például kríziskommunikációs) kockázati helyzetként. A kockázati helyzet fogalma természetesen a kockázatelméletben alapfogalom. A két elmélet kapcsolatához még egy konfliktuselméleti fogalomra lesz szükségünk, ez pedig a kockázati helyzet résztvevője fogalma. Ez definíció szerint maga az explicitált kockázati rendszer.

Mármint a két elmélet közti fogalmi megfeleltetés azt jelenti, hogy

- a konfliktuselméleti fogalmakat kockázatelméleti fogalmakkal kell definiálni
- a kockázatelméleti fogalmakat konfliktuselméleti fogalmakkal kell definiálni.
- A következő konfliktuselméleti fogalmakról van szó:
  - konfliktusszituáció,
  - referenciapartner,
  - konfliktushelyszín,
  - kudarcforrásmegnyitó,
  - konfliktustípushatározó.
- A következő kockázatelméleti fogalmakról van szó:
  - kockázati helyzet
  - kockázati helyszín
  - kockázati rendszer résztvevője
  - prímesemények
  - összetett események
  - főesemény

A konfliktus- és a kockázatelmélet fogalmi megfeleltetésének első lépéseként a konfliktusszituáció és a kockázati helyzet fogalmát egyszerűen azonosítjuk egymással.

Közös nevük tehát a konfliktuskockázat-elméletben: (konfliktuskockázati) szituáció. Eszerint: Konfliktusszituáció = Kockázati helyzet

Második lépésként a konfliktuselméleti referenciapartnert úgy értelmezzük, mint a kockázatelméletben alapfogalomként szerepeltetett kockázati rendszer résztvevője fogalmat. Eszerint: Konfliktusviselő = Kockázati rendszer résztvevője.

Harmadik lépésként a konfliktushelyszínt azonosítjuk kockázati helyszínnel: Konfliktushelyszínt = Kockázati helyszín

A „konfliktuselméleti referenciapartner” kissé terjengős kifejezését kerülendő bevezetjük a rokon szakterületeken használatos *agens* fogalmát. Tartalmának kifejtésére, jelentésének bővítésére a továbbiak során még többször visszatérünk.

A logikai kockázatelmélet keretében a krízisszituációk játékelméleti vonatkozásainak értelmezéséhez a következő megfontolásokat tesszük: Kimutatható, hogy minden explikált kockázati rendszer kezeléséhez hozzárendelhető néhány természet elleni játék-stratégia. A természet elleni játékot az jellemzi, hogy csak az egyik játékos egy explikált kockázati rendszer, a másik nem az; hanem pusztán a véletlen játssza az ellenfél szerepét. Ezzel kapcsolatban figyelembe kell venni, hogy konfliktusjátzmák esetében megtörténhet, a játzmák egyik résztvevője sem valamely egyed, hanem mindkét játékos egy-egy csoport, mint explikált kockázati rendszer. Mi több, miután a véletlen („mint olyan” tehát jelző nélküli jelentésben) nem tekinthető sem, személynek sem személyek csoportjának és mégis lehet konfliktuspartner, az is alátámasztja az *agens* fogalma használatát.

Intuitív alapok, tapasztalati tények

Konfliktusról – két esemény közti konfliktusról – köznapi értelemben akkor beszélünk, ha a két esemény egyidejűleg nem következhet be. Két *agens* – „eseményhordozó”, „eseményviselő” – közti konfliktusról értelemszerűen akkor beszélünk, ha a két *agens*re vonatkozó események egyidejűleg nem következhetnek be. A köznyelv teljességgel alkalmatlan arra, hogy a „nem következhet be” kifejezést szabatosá tegye. Néhány szóhasználat: „nem következhet be” mert tiltja valamilyen törvény (írott, íratlan). Persze „nem következhet be”, hogy két test egyidejűleg egy helyen legyen, bár ezt fizikai törvény éppen nem tiltja. A fizika (pontosabban a mechanika) minden nehézség nélkül leírja a testek ütközését anélkül, hogy az ütközés fogalmának definíciójával foglalkozna. Két esemény egyidejűleg nem következhet be, ha feltételezett bekövetkezése logikai ellentmondásra vezetne. (A minden tornyot ledöntő ágyúgolyó becsapódása és a minden ágyúgolyónak ellenálló torony helytállása.) A logika mint elmélet alapkövetelménye, hogy ellentmondásmentes legyen, vagyis, hogy ne lehessen a logika törvénye alapján bebizonyítani egy állítást a saját tagadásával együtt. Ebből azonban egyáltalán nem következik, hogy a logikának nem kell ez ellentmondással, mint olyannal foglalkoznia. Ez a felismerés a dialektikus logikához vezetett, amelynek tudományos tekintélyére bizonyos politikai történések rombolólag hatottak.

Összefoglalva: intuitív filozófiai felfogásban a konfliktus nem más, mint maga az ellentmondás. Az ellentmondás, „mint olyan” a maga vegytiszta kvintesszenciájában.

Azok a jelenségek, amelyek a konfliktuselmélet tapasztalati alapját képezik, nemcsak extrém helyzetekben, krízisszituációkban vagy katasztrófák során figyelhetők

meg. Kezdetleges, mondhatni elemi, jól tanulmányozható formában a mindennapi élet teljesen szokványos körülményei között is jól megfigyelhetők. Jellemző, hogy azok az extrém történések, amelyek a szaktudományok hatáskörén túllépnek, túlnyomó többségükben közvetlenül köznapi emberi viszonylatokhoz kötődnek. Szerephez jutnak a családi környezetben, közlekedési szituációkban, az iskolában, a munkahelyen, békében és háborúban, szegénységben és gazdagságban. Nem maradnak ki sem a globális, sem a lokális vonatkozások. Nem mentesek konfliktusoktól sem a természeti, sem a társadalmi viszonyok. Mint a korábbiakban bemutatott példákban kitéjt, igen nehéz lenne az életnek olyan területét megjelölni, ahol konfliktushelyzet nem fordul elő. Mi több: minél szélsőségesebb körülményeket tekintünk, annál szembeszökőbb lesz azoknak a fogalmaknak a jelentősége, amelyek normális körülmények között csak megfeszített absztrakciós munkával mutatkoznak elméletileg figyelemre méltónak. Mindez azonban nem jelenti azt, hogy a konfliktuselmélet valamiféle világmagyarázó szerepre törekszik. Csupán arra törekszik, hogy

- jól megfigyelhető jelenségekből és tényekből absztrakció útján szabatosan megfogalmazott feltevésekre jusson,
- előre rögzített, logikailag ellenőrizhető szabályok alkalmazásával igazolható következtetéseket nyerjen,
- elvi útmutatást adjon konfliktushelyzetek kezelésére, feloldására, enyhítésére.

A konfliktuselmélet alapfogalmainak intuitív megismerése érdekében néhány a mindennapi életben tipikusan előforduló esetet említhetünk. Az ezekben fellelhető bizonyos közös tulajdonságok elvonatkoztatásával jutunk el a konfliktusszituációk alapvető jellemzőihez, fogalomkészletéhez és a konfliktusszituációk leírásának alapvető szemléletmódjához. Nézetünk szerint ma még nem lehet olyan tudományról beszélni, mint „a” konfliktus-elmélet. Inkább csupán különböző szerzők különböző konfliktuselméleteiről lehet szó. A „konfliktuselemzés” szándékaink szerint szerényebb kifejezés, mint a „konfliktuselmélet”, és remélhetőleg az uniformitás igényének asszociációját is kevésbé kelti.

A korrespondencia egzisztenciája

Egy egységes, „igazi” konfliktuselmélettől bizonyos tudásszociológiai vonatkozások szerint elvárható, hogy az minden korábbi konfliktuselméletet magába foglaljon, más szóval, hogy teljesítse az elméleti fizikában szinte követelményként tisztelt korrespondencia-elvet. Ennek az elvnek az érvényesülését nyomokban sem látni a társadalmi konfliktuselméletekben.

Saját elméletünk vonatkozásában a korrespondencia problematikája a következőképpen jelentkezik. A konfliktuselmélet a logikai kockázatelmélet általánosítása kíván lenni. A logikai kockázatelmélet lényegileg a Boole-algebra alkalmazása a kockázati rendszerek főeseményének elemzésére. Ahhoz tehát, hogy kimutassuk, a konfliktuselmélet valóban a logikai kockázatelmélet általánosítása, elegendő bizonyítanunk, hogy a Boole-algebra minden igaz kijelentése igaz a konfliktuselméletben is. Ezt technikailag úgy hajtjuk végre, hogy a konfliktuselmélet – pontosabban a konfliktusalgebra – alapfogalmai alapján definiáljuk a Boole-algebra alapfogalmait és axiómáiból levezetjük a Boole-algebra axiómáit.

Konfliktuselmélet és Boole-algebra

A Boole-algebrának számos – egymással logikailag egyenértékű – axiómarendszere ismeretes. Ezúttal a [Huntington] által adott rendszert ismertetjük, mert számunkra ezt lehet legkönnyebb levezetni a konfliktuselméletből. A tetszőleges $a, b, c, \dots$ elemek valamely $\mathbf{B}$ halmazát Boole-algebrának nevezük, ha elemei között értelmezve van két kétváltozós művelet, úgymint az $\cap$ „metszés” és az $\cup$ „egyesítés” valamint egy egyváltozós művelet, a „komplementképzés” oly módon, hogy érvényesek a következő egyenlőségek:

$$a \cap b = b \cap a \quad (\cap K, \text{ a metszet kommutativitása})$$

$$a \cup b = b \cup a \quad (\cup K, \text{ az egyesítés kommutativitása})$$

$$a \cap (b \cup c) = (a \cap b) \cup (a \cap c) \quad (\cap D, \text{ a metszet disztributivitása})$$

$$a \cup (b \cap c) = (a \cup b) \cap (a \cup c) \quad (\cup D, \text{ az egyesítés disztributivitása})$$

Továbbá: létezik $\mathbf{B}$ -nek két kitüntetett eleme, jele 0 és 1, neve zérus (vagy nulla) és egy (egység), amelyre mindig

$$a \cap 1 = a \quad (\cap 1, \text{ az egység definíciója})$$

$$a \cup 0 = a \quad (\cup 0, \text{ a nulla definíciója})$$

$$a \cap a' = 0 \quad (\cap', \text{ a komplementtel való metszés szabálya})$$

$$a \cup a' = 1 \quad (\cup', \text{ a komplementtel való egyesítés szabálya})$$

A Boole-algebrának számos jól ismert nevezetes interpretációja (modellje) van. Ezek közül az egyik legismertebb a halmazelméleti interpretáció, amikor az elemek halmazok, a másik a logikai interpretáció, amikor az elemek kijelentések (ítéletek, mondatok). Ilyenkor a metszés művelete helyett a konjunkció, az egyesítés helyett a diszjunkció, a komplementképzés helyett pedig a negáció elnevezés a használatos. Jól ismeretes ezen kívül még ez elektromos megszakítókapcsolók modellje, illetve az eseményalgebrai interpretáció is, ami a valószínűségszámításban ugyanúgy nélkülözhetetlen, mint a nemvalószínűségi kockázatelméletben. Egyéb interpretációkra illetve modellekre nézve lásd [Jaglom] illetve [Goldschmidt] már hivatkozott könyvét.

A Boole-algebrában (pontosabban annak Huntington-féle megalapozásában) öt alapfogalom és nyolc axióma szerepel.

Az öt alapfogalom: $\cap, \cup, ', 0, 1$.

A nyolc axióma $\cap K, \cup K, \cap D, \cup D, \cap', \cup'$.

A konfliktuselmélet abban a formában, ahogyan azt [Berstein] megalapozta, mindössze egyetlen egy alapfogalom és két axióma szerepel. Itt az egyetlen műveleti alapfogalom az úgynevezett "vonalművelet", amelynek általánosan elfogadott jele a "I", a két axióma kimondásához bevezetjük a negáció (ha tetszik a komplementképzés) definícióját. Eszerint: $a' = a \mid a$

Ennek intuitív interpretációjához közelebb kerülünk, ha a vonalművelet szemléletes tartalmából indulunk ki, amely szerint $a \mid b$ jelentése: "a és b együtt nem állhat fenn". Nos ami biztosan soha nem állhat fenn a-val együtt, az a józanész számára az "a" esemény (vagy kijelentés) ellentéte (tagadása, negációja, stb.). Ennek a megfontolásnak bizonyos értelemben megfordítása a fenti definíció. Ezzel a Berstein-féle két axióma így hangzik:

$$(b \mid a) \mid (b' \mid a) = a \quad (I1)$$

$$[(c' \mid a) \mid (b' \mid a)]' = a \mid (b \mid c) \quad (I2)$$

A konfliktusalgebra interpretációja

Szemben a Boole-algebrával, a konfliktusalgebrának nem ismeretes (számunkra legalábbis) olyan interpretációja, amely az axiómákat közvetlenül szemléletessé, esetleg nyilvánvalóvá tenné.

Egy klasszikus interpretáció – legalábbis egy arra való utalás formájában – [Whitehead – Russell] Princípiája második kiadásában található, amelyben a vonalműveletnek jelentős terjedeleme van szentelve. Ebben a $p \mid (p \mid p)$ kifejezés jelentését így adják meg:

„Minden kijelentés inkompatibilis az önmagával való inkompatibilitással”

Ennek a kijelentésnek az igazságát Whitehead és Russell nyilvánvalónak tekinti, ami természetesen számunkra is vitathatatlan. A $p \mid (p \mid p)$ kifejezés igazságát azonban Berstein nem posztulálja axiómatikusan, ezért a Berstein axiómák interpretációjára csak közvetetten lehet alkalmas, amennyiben a $p \mid (p \mid p)$ kifejezés levezethető a Berstein axiómákból. Megmutatjuk, hogy ez valóban így is van és ezzel a már említett Whitehead-Russell alapelv szellemében ez a következmény fogja hitelesíteni a feltevéseket, mármint a Berstein-axiómákat.

Az, hogy valamely kijelentésnek inkompatibilisnek kell lennie az önmagával való inkompatibilitással igen mély szellemi rokonságban van a klasszikus logika egyik alapelvével, amely a tertium non datur (a kizárt harmadik) elve néven ismeretes. A kizárt harmadik elve könnyen interpretálható, ha az „igazság” és a „hamisság” fogalmát felhasználhatjuk. Ekkor ugyanis az elv azt mondja ki, hogy az igazság és a hamisság mellett harmadik lehetőség nincs. Csakhogy az igazság és a hamisság olyan fogalmak, amelyek túlságosan problematikusak ahhoz, hogy logikai alelveket és feltevéseket tegyenek hitelessé. A konfliktuselmélet társadalmi szerepére tekintettel még fokozottabban ügyelnünk kell arra, nehogy problematikus fogalmakkal mondjunk ki éppen a problémák megoldására szolgáló alelveket.

A konfliktuselméletek szerteágazó volta miatt célszerű összefoglalni mindazokat az ismereteket, amelyek szükségesek és elegendőek ahhoz, hogy módszeresen végezhessünk konfliktuselemzést.

Technikai értelemben a konfliktuselemzés azt jelenti, hogy „egyszerű” konfliktusokról „bonyolultabbakra” következtetünk, illetve, hogy bonyolultabbakat egyszerűbbekre vezetünk vissza. Természetesen magának a konfliktuselméletnek nem célja a konfliktusok bonyolultságának (nehézségi fokának stb.) definiálása, de még annak definiálása sem, hogy mikor mondunk egy konfliktust egy másíknál bonyolultabbnak, bármennyire csábítóan tűnik is az efféle stúdium.

Jóllehet logikailag a konfliktus-elemzés technikája teljesen független attól, hogy miként kell megállapítani adott konfliktusok típusát, gyakorlatilag az ilyen konfliktuselemzés haszontalan lenne. Olyan lenne, mintha például úgy tanítanánk meg valakit számtani műveletekre, hogy az illető soha semmikor nem számolt volna meg semmit. Tudjuk, hogy egy ilyen elvont felépítés elvileg voltaképpen nem lehetetlen, s hogy elméletileg nem okvetlenül kifogásolható, mégis, úgy gondoljuk nem lenne szerencsés az elmélet fejlettségének jelenlegi fázisában ezt az utat követni.

Hogy kifejtessük, miben áll a konfliktuselemzés, ahhoz szakterminológiára van szükség. Egyelőre meg kell elégednünk e következő egyáltalán nem pontos vagy egyértelmű, igencsak intuitív és homályos válasszal. A konfliktuselemzés – az általunk kidolgozott rendszer keretei között – első megközelítésben annyit jelent, hogy meghatározzuk, melyek a konfliktusjellemzők azon legtágabb és logikailag strukturált körei, amellyel a bennünket érő konfliktusokat kezelni tudjuk. Tisztában vagyunk azzal, hogy e szakkifejezésekkel teletűzdelt körmondat nem sokat mond, de talán a következőket is figyelembe véve jobban megvilágítják a lényegét. Arra a kérdésre akarunk (a legszigorúbb tudományos ellenőrzésnek alávethető) választ adni, miszerint: mit kell tennie illetve mire kell törekednie a valamely konfliktusban lévő személynek ahhoz, hogy az őt ért konfliktusok őt ne zavarják.

Rövidebben (és így homályosabban): Hogyan kell az adott személy konfliktusait kezelni?

Hogy erre az első pillanatra végtelenül bonyolultnak látszó kérdésre egzakt (és nem valamiféle misztikus, politikai, netán politológiai-szociológiai stb.) választ képesek legyünk adni, természetesen bizonyos árat kell fizetni: megfelelő ismeretek és szakterminológia birtokába kell jutni. A következő pontban sorra vesszük ezeket.

A konfliktusszituáció

Abból indulunk ki (ahogy a logikában mondani szokás: az elmélet egyik alapfeltevése, hipotézise, axiómája), hogy: Minden konfliktusszituáció három tényezővel (un. paraméterrel) jellemezhető. Ezek: az „Ágens”, a „Helyszín” és a „Zavar”.

Az ágens

Minden szituációhoz hozzárendelhető egy „ágens”, aki (amely) a (konfliktus)szituációban van, annak résztvevője, s akinek (amelynek) a szempontjából kerül a szituáció megítélésre; Ezt az ágens referenciapartnernek is nevezhetjük. Ő (vagy ez) más szóval „a szóban forgó személy”, vagy röviden a „partner” a „konfliktusviselő”, a „konfliktushordozó”. Az ágens fogalma a Berry féle kompozionalitás fogalmán alapszik. Azon a felismerésen nyugszik, hogy emberek bizonyos csoportjai sokszor, bizonyos vonatkozásban úgy tekinthetők, mint egy egész egyed. Ilyen alapon beszélünk egy házaspár, egy csapat egy város, akár egy nép egy nemzet egy testület egy hivatal stb. viselkedéséről,

állapotáról-szituációjáról. Ágens lehet egy tüntető személy vagy akár egy tömeg, egy krízis kommunikátor, annak valamely célcsoportja. Ágens lehet egy menekülő csoport, egy menetelő csapat vagy egy vezetett vonuló csapat a járőrtől a harci helikopter legénységéig és így tovább. A kompozicionalitás elve azután – iteratív módon – magára az ágensfogalomra is kiterjeszhető. Erre példa a harcászati kötelék, vagy egy politikai párt. Ágensok csoportja alkalmasint lehet ismét ágens. Hasonló ez ahhoz a matematikában alapvető eljáráshoz, ahol a halmazok halmaza ismét halmaz, vagy ahogyan a fizikában az anyagi pontok valamely mégoly kiterjedt rendszerét, például egy égitestet, anyagi pontként lehet kezelni.

A helyszín

Minden szituációhoz hozzárendelhető, hozzátartozik egy jellemző helyszín, amely a szituációval természetes módon kapcsolatba hozható. Ilyen például a lakás, egy munkahely, egy tárgyalóterem, egy autóbusz megállóhely, egy nyilvános telefonfülke egy tájegység, egy cónózis stb., stb.

A zavar

A legegyszerűbb közvetlen tapasztalatok mutatják, hogy gyakorlatilag minden szituációban mindig vannak többé-kevésbé zavaró momentumok. Itt a „többé-kevésbé” úgy értendő, hogy megengedjük azt szélsőséges esetet, amikor az ágens semmi sem zavarja. (A konfliktuselméletben természetesen ennek van a legkisebb jelentősége.)

Minden szituációhoz hozzárendelünk (vagy fel lehet fedezni) egy tényezőt, amely számot ad arról, hogy a szituáció zavarja az ágens. Ezt a tényezőt magát is ágensnek tekintjük és kudarcforrás-megnyitónak is nevezzük. Az elmélet szempontjából lényegtelen, hogy mely esetekben ismert és melyekben nem; pontosabban hogy milyen esetben ismert valamely leírás által, vagy valamilyen közvetlen formában. Például az Egyesült Államok következő elnöke kudarcforrást nyithat meg valamely terrorszervezet számára, ugyanakkor személye – logikai okokból – ismeretlen. Ezen elméleti alapfeltevés szerint minden konfliktusszituációhoz (de nem szükségképpen annak helyszínén) található valami, amiről állítható, hogy az ágens működési zavarainak okait hordozza, netán magát az okot jelenti, ami az ágens számára tehát kudarcforrást nyit meg. Lehet, hogy az ágens zavarja ez a kudarcforrás, lehet hogy nem. A kudarcforrás megnyitója, tehát a zavar vagy a zavarforrás képviselője, elméleti reprezentánsa, vagy maga a zavarforrás igen sajátos (és meglehetősen elvont) fogalom. Így például egyáltalán nem kell, hogy a kudarcforrás megnyitója valamely személy legyen (bár lehet az is) de – hogy egy szélsőséges példát említsünk – a magasugró számára a lécső, sőt, az atléta számára a „citius altius fortius” („Gyorsabban! Magasabbra! Erősebben!”) olimpiai jelmondat is lehet zavaró (zavar keltő)!

Hangsúlyozzuk: az elmélet számára teljesen közömbös, hogy hogyan interpretáljuk a fenti három szituáció-paramétert („nemnumerikus” indikátort). Az elmélet megállapításainak igazsága mindig azokra a paraméterekre vonatkozik, amelyeket az alkalmazó választott. Hasonló ez ahhoz, ahogyan például egy telek területének kiszámításakor cselekszünk. Ha a téglalap alakú telek rövidebb oldala 40 méter, a hosszabbé 150 méter, akkor a területe vitathatatlanul 0,6 hektár lesz. Az már nem az elmélet hibája, ha a telek alakja nem téglalap, akkor a területe sem lesz 0,6 hektár. Az „a szóban forgó telek területe 0,6 hektár” kijelentés igazsága egy téglalap alakú telekre vonatkozott. Hogy az

alkalmazó felismeri-e a telek alakját vagy sem, annak semmi köze sincs a geometriai megállapítások érvényességéhez.

A konfliktuselmélet alkalmazása esetében is úgy értendő, hogy a konfliktuselemzés megállapításai az alkalmazó által adott (felismert) konfliktusszituációkra vonatkozik. Az elmélet kidolgozottságának jelen fokán még nem lehet sem interpretálni, sem explikálni azt a kijelentést, hogy „egy ágens tűr egy szituációt” vagy pontosabban, hogy „az X ágens tűr egy $\underline{s}$ szituációt. (1)”

Túl sok és túl vegyes enthümémák és durva előítéletek tapadnak ugyanis ehhez az alapvető megállapításhoz. A fogalom tisztázásához fel kell idéznünk a tudományos fogalomalkotás [Carnap] által kidolgozott doktrínáját. Eszerint – esetünkre alkalmazva – tisztázni kell, hogy

- Mit jelent az, hogy az X ágens jobban tűri az $\underline{s}$ szituációt, mint az Y ágens?
- Mit jelent az, hogy egy X ágens jobban tűri az $\underline{s}$ szituációt, mint a $\underline{t}$ szituációt?

Mielőtt ennek taglalásába kezdenénk, vegyük észre, hogy az ágensek azonosítása is problematikus, vagyis az, hogy mikor mondunk két ágenszt azonosnak illetve különbözőnek. A köznyelvi alkalmatlanságra rávilágít az olyan közkeletű szófordulat hogy „abban a városban ismerkedtem meg a feleségemmel” vagy „azt hittük, hogy a sportoló testsúlya kisebb volt, mint amekkora volt.” Ami a szaknyelvben nélkülözhetetlen, az a köznyelvben szörszálhasogatás.

Az (1) alatti reláció definiálását a jog a „tőle elvárható normális magatartás” még homályosabb terminusával próbálja elodázni. Ha az ágens nem valami jámbor elméleti képződmény, hanem véres politikai valóság, akkor „a randalírozó tömeg összekeveredett a területen békésen tüntető tömeggel” semmitmondó retorikai fordulattá válik és csak növeli a politikai zűrzavart.

Konfliktusattributumok

A konfliktus jellemzésére bizonyos logikailag kezelhető formalizált kijelentések, állítások szolgálnak. E kijelentéseket betűkkel jelöljük csakúgy, mint magát a szituációt is. A betűk tehát egy adott „s” (konfliktus) szituációra vonatkozó kijelentést jelölnek. Ezek a konfliktusattributumok.

Az elmélet harmadik alapelve (axiómája), hogy minden szituáció összesen nyolcféle tulajdonság (attribútum) alapján ítéltető meg, éspedig oly módon, hogy e nyolcféle tulajdonság közül az egyik négy a másik négy egyikének az ellentéte. Voltaképpen, tehát alapfeltevésünk az, hogy minden szituáció négy alaptulajdonság egyidejű megadásával jellemezhető éspedig úgy, hogy ezek mindegyike egy tulajdonságpár egyik tagja. Konkrétan a négy (szituációt jellemző) alaptulajdonság és ellentéte a következő:

„ <u>Aktivitás</u> ”, jele A,	ellentéte:	„ <u>Reaktivitás</u> ” (R)
„ <u>Belsőség</u> ”, jele B,	ellentéte:	„ <u>Külsőség</u> ” (K)
„ <u>Csoportosság</u> ”, jele C,	ellentéte:	„ <u>Egyediség</u> ” (E)
„ <u>Direktség</u> ”, jele D,	ellentéte:	„ <u>Indirektség</u> ” (I)

Pontosabban szólva az „A” betű valamely képletben ahelyett az állítás helyett fog állni, hogy „Az s szituációban megnyitott (s-hez tartozó) kudarcforrás jellemző tulajdonsága (az, hogy) aktív.”

Hasonlóképpen B annak rövidítése, hogy „Az s szituációban megnyitott (s-hez tartozó) kudarcforrás jellemző tulajdonsága (az, hogy) belső.”

C azt rövidíti, hogy „Az s szituációban megnyitott (s-hez tartozó) kudarcforrás jellemző tulajdonsága (az, hogy) csoportos”

végül D a következő kijelentés helyett áll: „Az s szituáció direkt.”

Teljesen hasonlóan értendő az R, K, E, I betűk jelentése is.

Nyomatékosan felhívjuk a figyelmet arra, hogy az A, B, C, D, R, K, E, I betűk jelentését képező attribútumnevek: szakkifejezések, ezért köznyelvi jelentésük revideálandó.

Az aktív – reaktív attribútumpár

Az, hogy egy szituáció(hoz tartozó zavar- vagy kudarcforrás) aktív, nem azt jelenti, hogy a kudarcforrás valamiféle aktivitást fejt ki, hanem egészen mást. Azt jelenti, hogy a kudarcforrás megnyitása a referenciapartner akcióihoz (cselekedeteihez) képest elsődleges. Más szóval, hogy nem a referenciapartner, hanem a kudarcforrás megnyitásával „kezdődött a baj”. Így például aktív az eset, ha az órán krétával megdobnak engem (amikor én, a tanár vagyok a referenciapartner, az ágens) de reaktív, ha a gyerek azt mondja „hogy mer tegezni!”. Ekkor ugyanis a referenciapartner volt a kezdeményező. Mondanunk sem kell, hogy a „kinek volt igaza”, „kinek mit szabad” kérdésétől ezen elmélet keretein belül, mint extradiszciplináris rosszul megfogalmazott, értelmetlen kérdésektől a legmesszebbmenőkig elhatároljuk magunkat.

A belső – külső attribútumpár

Ugyancsak szakkifejezés a „Belsőség” is. Akkor (és csakis akkor) mondjuk azt, hogy valamely s szituáció kudarcforrása belső, ha a kudarcforrás a szituáció jellemző helyszínén került megnyitásra.

Ha az út melletti erdőt nem tekintem a közúti konfliktusok jellemző helyszínének s az erdőből sörösüveg repül az útra, akkor azt mondom, hogy külső a jellemző tulajdonság. Ha randalírozó autós huligán élem vág, akkor belső a kudarcforrás.

A csoportos – egyedi attribútumpár

A csoportossággal kapcsolatban nem kell feltétlenül embercsoport által megnyitott kudarcforrásra gondolni. Egy birkacsorda vagy egy félpályás útelzárást létrehozó tüntető csoport egy közúton ugyanúgy megnyithat egy kudarcforrást, mint egy sereg olajfolt vagy kátyú, ami zavart kelt, mert kerülgetni kell. Egyedi a kudarcforrás megnyitása, ha frontális ütközés történik, még akkor is, ha a járművekben csoportok utaznak.

A direkt – indirekt attribútumpár

A Direktségnek – mint konfliktuselméleti attribútumnak – semmi köze nincs a szándékossághoz (csakúgy, mint például a diszkrét geometriának a „bizalmas, tikos földméréshez”). A direktség a kudarcforrás nyíltságát, nyilvánosságát, észrevehetőségét, tettenérhetőségét jelenti. A munkahelyi intrika mindig indirekt. A rágalmazás direkt. A kapkodás, a besurranás: indirekt. A rablótámadás akkor direkt, ha a támadók nem viselnek álarcot. A szélhámosság akkor is indirekt, ha személyi igazolvány felmutatással jár együtt. Ha a szatír a legintimebb testrészét mutogatja is, az áldozat számára ismeretlen elkövetőként indirekt kudarcforrást nyit meg. Direkt kudarcforrás nyílik meg számomra, ha fejemre esik a téglá, de meglátom. Ha sikerül félreugranom, elzártam a kudarc-forrást.

Konfliktustípusok

Ezen négyféle attribútumpárral (A-R, B-K, C-E, D-I) kapcsolatban ugyanazokat az elvi fenntartásokat kell figyelembe venni, amit a szituációparaméterek megállapításánál: hogy az alkalmazó hogyan ítél meg egy szituációt, vagy hogy a négy attribútumpárból, mely egyedeket választja jellemzőül, az egyedül és kizárólag őrá tartozik. Azért, mert nem jól ismerte fel az attribútumokat, nem teheti felelőssé az elméletet. Hogy az elmélet viszont miért tehető felelőssé, azt a későbbiekben rögzítjük.

A legutóbbi alapfeltevés úgy is megfogalmazható, hogy minden (konfliktus)szituáció típusát egyértelműen meghatározza a fenti négy attribútumpár vagyis az

- az Aktivitás tehát **A** vagy **R**,
- a Belsőség tehát **B** vagy **K**
- a Csoportosság tehát **C** vagy **E** és
- a Direktség tehát **D** vagy **I**.

Ez az axióma a típusfogalom implicit definícióját jelenti. Vagyis a nyolc attribútumból kiválasztható kompatibilis (azaz egymásnak logikailag nem ellentmondó attribútumokból álló) attribútum-négyeseket nevezzük (konfliktus)típusoknak. Ennek az axiómának elemi következménye, hogy összesen tizenhat féle konfliktustípus létezik.

A tipológia operacionalizálása érdekében bizonyos jelölésbeli változtatásokat kell bevezetni.

Vegyük kölcsön az orvosi diagnosztika gyakorlatából azt a konvenciót, hogy egy tulajdonság meglétét pozitívnak, hiányát (valójában ellentétét) pedig negatívnak mondjuk. Írjunk rendre A, B, C, D helyett A^+ , B^+ , C^+ , D^+ -t, R, K, E, I helyett pedig A^- , B^- , C^- , D^- -t. Ezek után hagyjuk el a főszimbólumot és térjünk át a helyértékes írásmódra. Ez azt jelenti, hogy a kompatibilis attribútumkombinációkat a + és – jelekből megalkotott négytagú sorozatokkal (karakterlánccal) azonosítjuk és egy ilyen sorozaton belül a jel jelölését a jele helye határozza meg. Így tehát az $x_1x_2x_3x_4$ jelsorozatban, ahol mindegyik x_i ($i = 1, \dots, 4$) a + és – jel valamelyike,

- x_1 jelentése mindig **A**
- x_2 jelentése mindig **B**
- x_3 jelentése mindig **C**

- x_4 jelentése mindig **D**.

Eszerint

<u>0.</u>	a ---- jelsorozat jelentése: A^-, B^-, C^-, D^- ,
<u>1.</u>	a ---+ jelsorozat jelentése: A^-, B^-, C^-, D^+ ,
<u>2.</u>	a --+- jelsorozat jelentése: A^-, B^-, C^+, D^- ,
<u>3.</u>	a -++ jelsorozat jelentése: A^-, B^-, C^+, D^+ ,
<u>4.</u>	a -+-- jelsorozat jelentése: A^-, B^+, C^-, D^- ,
<u>5.</u>	a -+-+ jelsorozat jelentése: A^-, B^+, C^-, D^+ ,
<u>6.</u>	a -++- jelsorozat jelentése: A^-, B^+, C^+, D^- ,
<u>7.</u>	a -+++ jelsorozat jelentése: A^-, B^+, C^+, D^+ ,
<u>8.</u>	a +--- jelsorozat jelentése: A^+, B^-, C^-, D^- ,
<u>9.</u>	a +++- jelsorozat jelentése: A^+, B^-, C^-, D^+ ,
<u>10.</u>	a +-+- jelsorozat jelentése: A^+, B^-, C^+, D^- ,
<u>11.</u>	a ++++ jelsorozat jelentése: A^+, B^-, C^+, D^+ ,
<u>12.</u>	a ++-- jelsorozat jelentése: A^+, B^+, C^-, D^- ,
<u>13.</u>	a ++++ jelsorozat jelentése: A^+, B^+, C^-, D^+ ,
<u>14.</u>	a +++- jelsorozat jelentése: A^+, B^+, C^+, D^- ,
<u>15.</u>	a ++++ jelsorozat jelentése: A^+, B^+, C^+, D^+ .

Itt az első oszlopban álló 0.-15. számok a szituációtípus-kódok.

A konfliktuselemzés az adott személy (általában: ágens) által konfliktusosnak (sértőnek, bántónak, zavarónak, frusztrálónak, perturbálónak stb.) talált szituációk összes típusának, azaz a toleranciartományának a megállapításával kezdődik és a toleranciafüggvény meghatározásával ér véget.

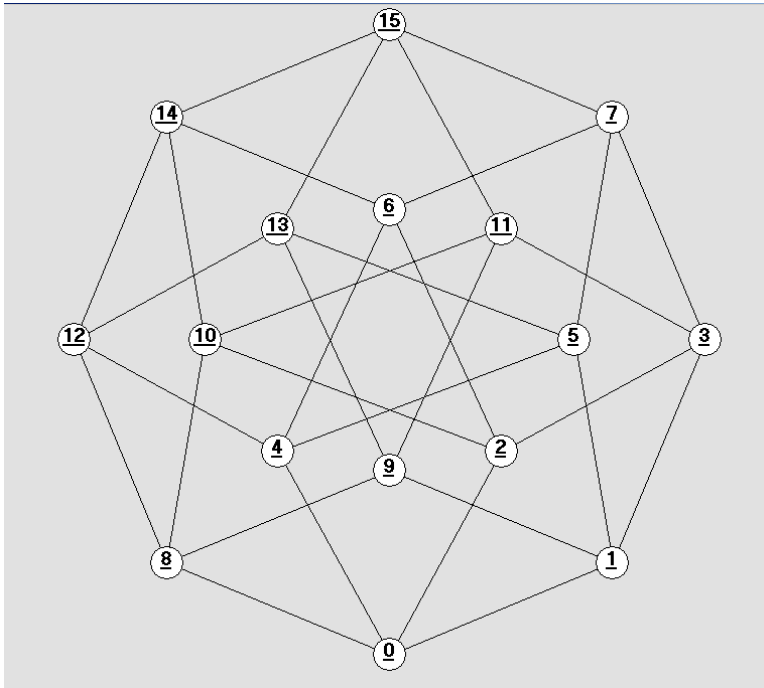
A konfliktuselmélet illetve -elemzés alkalmazásával kapcsolatban meg kell jegyeznünk, hogy a feladatoknak általában több megoldása is lehetséges. Különösen így van ez akkor, ha a feladat megfogalmazása határozatlanul hagyja a "ki kezdte" kérdését. Ha egy tanuló retorziót alkalmazva („törlesztve”, „bosszúból”) tesz valamit (késik el, fegyelmezetlenkedik, pimaszkodik stb. stb.) akkor reaktív kudarcforrást nyit, különben aktívat. Ha valakinek a házáat azért viszi el az árvíz, mert elmulasztott vízelvezető árkot ásni, reaktív kudarcforrás éri. A valóságban első pillanatban nem mindig egyértelmű, hogy az indíték a referencia-partnerben avagy a kudarcforrás megnyitásban keresendő. Ilyenkor legjobb utánagondolni a hallgatólágon tett lehetséges feltételezéseknek.

Konfliktustípusok ábrázolása

A konfliktustípusok a fentiek alapján diagramban ábrázolhatók (lásd 1. Ábra). A konfliktustípusokat egy gráf szögpontjaival ábrázoljuk. Két szögpontot (akkor és csakis akkor) köt össze egy él, ha a megfelelő típusok szomszédosak. Két konfliktustípust akkor mondunk szomszédosnak, ha bináris jelük csak egy tagban különbözik. Így például a „+---”,

jelű és a „+--+” jelű konfliktustípus azaz a 8 és a 9 sorszámú vagy kódjelű konfliktustípus szomszédos.

Az így ábrázolt konfliktusok összessége alkotja a konfliktusteret.

1. Ábra:

A konfliktuster vagy konfliktustípus-diagram
A számok az egyes konfliktustípusok kódszámait jelentik
(www.profes.hu)

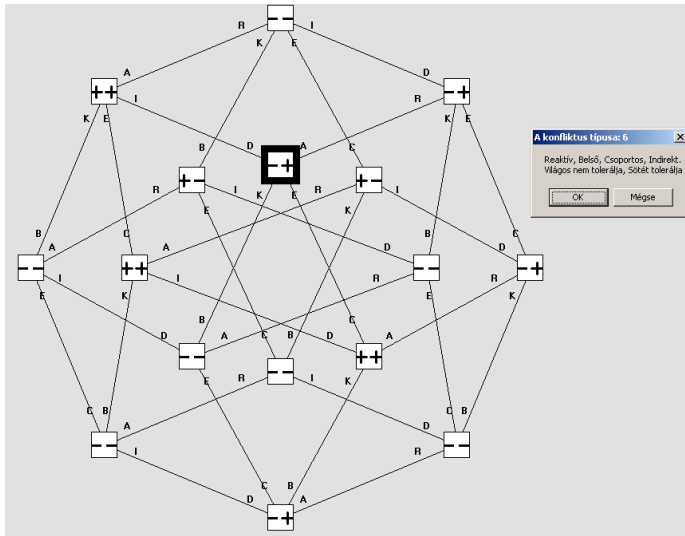
Konfliktuster, toleranciatartomány

Egy konfliktusviselő (ágens) számára általános esetben a különböző konfliktushelyzetekbe kerülhet és számára a konfliktustípusok különbözőképpen viselhetők el, tolerálhatók. Lesznek tolerálható és nem tolerálható esetek. Az ágensre jellemző, hogy mely konfliktustípus(oka)t képes tolerálni (valamely időpontban), azaz, hogy milyen típusú konfliktusszituációkban képes funkcionálni, fungálni (pontosabban melyekben eufunkcionál) és melyeket nem, azaz, hogy milyen típusú konfliktusszituációkban nem képes funkcionálni (pontosabban melyekben diszfunkcionál, diszfungál).

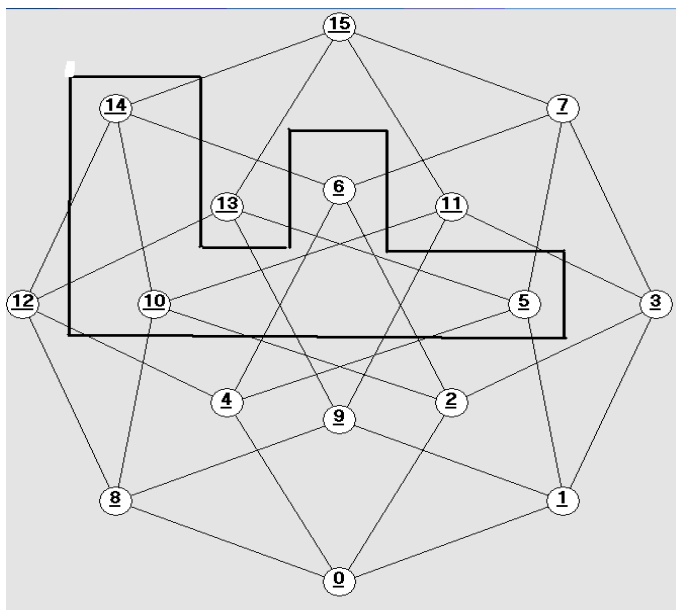
A konfliktustípus fogalmának bevezetése lehetővé teszi, hogy valamely konfliktusviselő toleranciáját az egyes típusokról kiterjesszük a típusok tetszőleges összességére. Így minden R résztvevő vagy konfliktusviselő (ágens) számára kijelölhető egy jellemző toleranciakör, más szóval toleranciatartomány, amely definíció szerint az R résztvevő által tolerált konfliktustípusok összessége. Az R résztvevő toleranciakörét a korábbi jelöléseinkkel összhangban így jelöljük:

TOL (R, **T**),
 ahol **T** $\subseteq$ {0, 1, ..., 15}.

Az alábbi ábrák áttekintést adnak a konfliktusterről és a toleranciatartományról.

2. Ábra. Kijelölt típusú konfliktushelyzet a konfliktustérben

3. Ábra: Az {5, 6, 10, 14} toleranciatartomány.

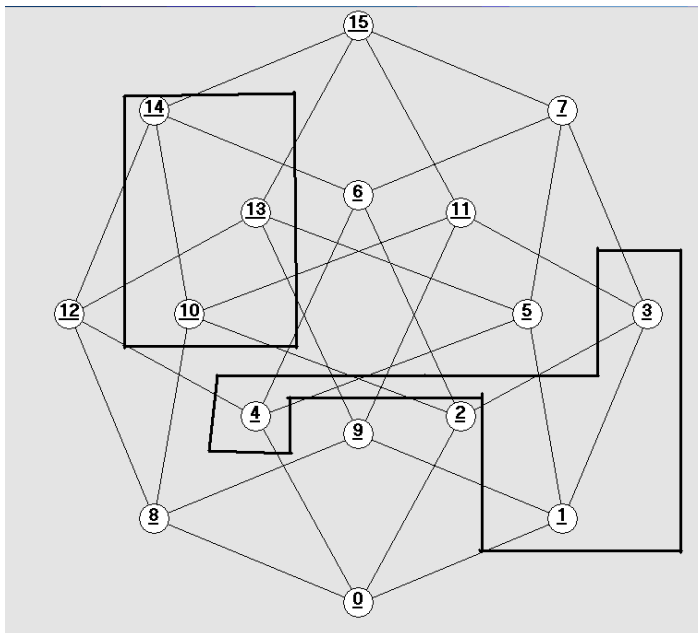
Az ábra szerinti toleranciatartománnyal rendelkező valamely K konfliktusviselő a következő típusú konfliktusokat tolerálja:

- 5:** -++ (reaktív, belső, egyedi, direkt)
6: -+- (reaktív, belső, csoportos, indirekt)
10: +-- (aktív, külső, csoportos, direkt)
14: +++ (aktív, belső, egyedi, direkt)

A toleranciatartomány felvétele csak empirikusan történhet hasonlóan a valószínűség számításához, ahol az elemi események valószínűségeit adottnak kell venni.

A struktúra és funkció elkülönült vizsgálatára a konfliktuselméletben is szükség van csakúgy, mint más tudományokban. Az orvostudományban például a struktúrából magyarázzák a funkciót, a mikrofizika viszont struktúrát keres ott is, ahol empirikusan csak funkció áll rendelkezésére.

Az ágenst (legyen az egy ember, egy csoport, egy intézmény vagy egy társadalmi alakulat) nemcsak fizikai hatások fény, hang, elektromos stb. érik, hanem az ezekre vonatkozó értesülések, információk is. Ezeket az elsődleges és másodlagos hatásokat elméletileg gondosan meg kell különböztetni egymástól. A gyógyászatban például a lázmérés a testhőmérséklet mérésével az elsődleges hatást méri, azaz a lázat az ember testének objektív hőmérsékletével méri, nem pedig a beteg által érzékelttel. A hallásvizsgálatok viszont a másodlagos adatokat részesítik előnyben. Egy testsúlymérésnél vagy testmagasságmérésnél nem az számít, hogy az illető milyen súlyúnak vagy magasnak érzi önmagát.

4. Ábra

„Szifonúszó” toleranciatartomány:

Az 1 és a 13 típusú konfliktus egyaránt tolerált (valamely résztvevő számára). Ha azonban valaki a 13 típusú helyzetét 1 típusúvá akarja változtatni, akkor el kell szenvednie egy közbenső (általa) nem tolerált típusú helyzetet, például az 5 típust.

A konfliktuselméletben a „rendeltetésszerű működés” illetve személy esetében az „elvárható normális magatartás” alapfogalom illetve a hallgatólagos konfliktusmentes állapot szinonimája. A konfliktuselmélet szemlélete nem ismeri a konfliktusmentes állapotot. Ehelyett azt posztulálja, hogy minden szituáció konfliktusszituáció, legfeljebb tolerált. Ezért a két elmélet (tehát a konfliktuselmélet és a kockázatelmélet) szintézisbe hozásának érdekében a „rendeltetésszerű működés” fogalmát kockázatelméleti kontextusban kell definiálni.

Felhasznált irodalom

1. Dr. Bukovics István: Kockázatelmélet és konfliktuselmélet; tanulmány, NKFP6-00079/2005/011 sz. projekt
2. Carnap, R.: Physikalische Begriffsbildung; Karlsruhe, Braun, 1926
3. Fáy Gyula-Nováky Erzsébet: Towards Conflict Prognostics; The Eight International Symposium on Forecasting, 1988, June 12-15. Amsterdam, Netherland, Gondolat, Budapest, 1990.
4. James G. March-Herbert A. Simon: Organizations; John Wiley and Sons, New York - London, 1958. 5. fejezet, 112- 135.o.
5. Kenneth E. Boulding: Conflict and Defence: A General Theory; Harper & Brother, New York, 1962.
6. Klein Sándor-Farkas Katalin: Mennyire sért? Tanárok és tanár-jelöltek véleménye pedagógiai konfliktus szituációkról; Módszertani Füzetek 25. Csongrád Megyei Pedagógiai Intézet kiadványa, Szeged, 1989.
7. M.Kis Margit: A forgalmi konfliktustechnika konfliktuselméleti megalapozása;
8. M.Kis Margit: A szomatikus diszfunkció konfliktuselméleti és játékelméleti megközelítése; Egyetemi doktori értekezés. Janus Pannonius Tudományegyetem Tanárképző Kar, Neveléstudományi Tanszék, Pécs, 1991.
9. Shubik, M. (ed.) Mathematics of Conflicts; North-Holland New York, etc. 1983. Technical University SPIFMO, St-Petersburg .
10. The complete form of Fechner’s law; Perception & Psychophysics.1997, 59 (6), 929-940.
11. Thomas Gordon: T.E.T. A tanári hatékonyság fejlesztése;
12. Thomas S. Kuhn: A tudományos forradalmak szerkezete; Gondolat, Budapest, 1984. 248-253.o.
13. V. Közlekedéspedagógiai Akadémia, Balatonföldvár, 1991. szeptember 19-22.
14. University of Liverpool Doctor in Philosophy Thesis; 2005. www.csc.liv.ac.uk/~sieuwert/download/otterloothesis.ps